

૭. સુભાષિતકુસુમાર્ણિ (સુભાષિત રૂપી પુષ્પો)

પ્રસ્તાવના

* સુભાષિતો, આજના આ વ્યસ્ત જીવનમાં સુભાષિતો એ એક એવો અમૂલ્ય ખજાનો છે, જેના માર્ગદર્શનથી આપણા જીવન ચારિત્ર્યને ઘડી શકાય છે. સંસ્કૃત ભાષામાં આવા સુભાષિતો નો અખૂટ ભંડાર છે. સુભાષિતો ઓછા શબ્દોમાં પણ ઘણું બધું સમજાવે છે. સુભાષિતો જીવનમાં એક મિત્રની ગરજ સારે છે. સુભાષિતો કોઈ એક પ્રજા કે તેની સંસ્કૃતિને નથી વર્ણવતા પણ સંપૂર્ણ માનવ સંસ્કૃતિની ઓળખ કરાવે છે. તેના પથ પર ચાલવાથી આપણું જીવન સુખ અને ઉલ્લાસથી પૂર્ણ બની શકે છે. જેમ જળ અને અન્ન માનવ જીવન માટે ઉપયોગી છે તેમ સુભાષિતો વગર માનવ જીવન અધૂરું છે. અને તેના યોગ્ય ઉપયોગથી ઉત્તમ જીવનનું ઘડતર કરી શકાય છે. એટલેજ કહેવાયું છે કે ‘પૃથિવ્યાં ત્રીણિ રત્નાનિ જલમ્ અન્નં સુભાષિતં’ અર્થાત પૃથ્વી ઉપર ત્રણ રત્નો છે જળ, અન્ન અને સુભાષિત.

પ્રસ્તુત પદ્યમાં જે સાત સુભાષિતોનો સંગ્રહ છે, તેમાં સજ્જનોના વચનોનું મૂલ્ય, વૃક્ષોનો યોગ્ય ઉપયોગ, પ્રયત્નપૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલા ગુણો, અસ્થિર ચિત્તવાળી વ્યક્તિથી થનારી હાનિ, વ્યક્તિની પરીક્ષાના ઉપાયો, મહાપુરુષોના અનુકરણ કરવા યોગ્ય અને ધૈર્યવાન મનુષ્યના સુઆચરણના વર્ણન નો સમાવેશ થાય છે. તો ચાલો આપણે આ સુભાષિત કુસુમો ભવિષ્યની પેઢી અને વર્તમાન વિદ્યાર્થીઓના જીવનના કૌશલ્યો, મુલ્યો અને સદગુણોનું સિંચન કરવામાં કેવી રીતે ઉપયોગી છે તે જોઈએ.

સ્વાધ્યાય

1. વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તરં ચિત્વા લિખત ।

વિકલ્પોમાંથી સાચો ઉત્તર પસંદ કરી લખો.

1. સદ્ધિઃ લીલયા પ્રોક્તં કીદૃશમ્ ?

(ક) અચલમ્

(ખ) ચલમ્

(ગ) નધરમ્

(ઘ) અસત્યમ્

2. મહતા યત્નેન ખિલા કુત્ર આરોપ્યતે ?

(ક) ભૂયૈ

(ખ) નદીતટે

(ગ) શૈલે

(ઘ) ગ્રહે

3. અવ્યવસ્થિતચિત્તસ્ય પ્રસાદઃ કીદૃશઃ ?

(ક) ભયઙ્કરઃ

(ખ) દયનીયઃ

(ગ) અનુકરણીયઃ

(ઘ) તુષ્ટિકરઃ

4. પુરુષઃ કેન પરીક્ષ્યતે ?

(ક) શીલેન

(ખ) ધનેન

(ગ) પદેન

(ઘ) કનકેન

5. .... कर्णः भव।

- (क) नयेषु
(ग) समरेषु

- (ख) दानेषु
(घ) आपत्सु

6. विक्रान्तकार्येषु ..... भव।

- (क) भीमः
(ग) आज्जनेयः

- (ख) भीष्मः
(घ) कृष्णः

7. कैः कार्यं न प्रारभ्यते?

- (क) उत्तमजनैः
(ग) मध्यमैः

- (ख) नीचैः
(घ) जनैः

8. के कार्यं प्रारभ्य न परित्यजन्ति?

- (क) मध्यमजनाः
(ग) सामान्यजनाः

- (ख) नीचजनाः
(घ) उत्तमजनाः

2. एकेन वाक्येन संस्कृत भाषायाम् उत्तरत ।

એક વાક્યમાં સંસ્કૃત ભાષામાં ઉત્તર લખો.

1. कैः प्रोक्तं जले लिखितमक्षरं भवति?

ઉત્તરમ્ : અસદ્ધિઃ પ્રોક્તં જલે લિખિતમક્ષરં ભવતિ।

2. शिला कथं शैले आरोप्यते?

ઉત્તરમ્ : શિલા મહતા યત્નેન શૈલે આરોપ્યતે।

3. गुणेन कः परीक्ष्यते?

ઉત્તરમ્ : ગુણેન પુરુષઃ પરીક્ષ્યતે।

4. कार्यं प्रारभ्य के परित्यजन्ति?

ઉત્તરમ્ : કાર્યં પ્રારભ્ય મધ્યમજનાઃ પરિત્યજન્તિ।

3. उदाहरणानुसारं शब्दरूपाणां परिचयं कारयत ।

ઉદાહરણ અનુસાર શબ્દરૂપો નો પરિચય કરાવો.

उदा. जले	जल	अकारान्त	नपु.	सप्तमी	एकवचनम्
(1) लीलया	लीला	आकारान्त	स्त्री	तृतीया	एकवचनम्
(2) समरेषु	समर	अकारान्त	पु.	सप्तमी	बहुवचनम्
(3) गुन्दोषयोः	गुणदोष	अकारान्त	पु.	षष्ठी	द्विवचनम्
(4) ताडनैः	ताडन	अकारान्त	नपु.	तृतीया	बहुवचनम्

4. માતૃભાષાયામ્ ઉત્તરત ।

માતૃભાષામાં ઉત્તર લખો.

(1) સુવર્ણ ની પરીક્ષા કઈ કઈ રીતે થાય છે ?

ઉત્તરમ્ : સુવર્ણ ની પરીક્ષા ઘસવાથી, કાપવાથી, તપાવવાથી અને ટીપવાથી એમ ચાર રીતે થી થાય છે.

(2) આપત્તિમાં અને પ્રતિજ્ઞાપાલન માં કોને આદર્શ માનવા જોઈએ ? શા માટે ?

ઉત્તરમ્ : આપત્તિમાં રામ અને પ્રતિજ્ઞા પાલનમાં ભીષ્મ પિતામહ ને આદર્શ માનવા જોઈએ કારણકે શ્રીરામે પિતા દશરથનું વચન પાલન કરવા માટે રાજપાઠ ત્યજીને આપતિથી ભરેલો ચૌદ વર્ષનો વનવાસ સ્વીકાર્યો હતો અને દેવવ્રત કે જે ભીષ્મ પિતામહ તરીકે ઓળખાય છે તેમણે પોતાના પિતાની લગ્નની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા પોતે આજીવન લગ્ન ન કરી બ્રહ્મચારી રહેવાની ભીષ્મપ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

(3) કાર્યનો પ્રારંભ ન કરનારા કેવા માણસ તરીકે ઓળખાય છે ?

ઉત્તરમ્ : મુશ્કેલીના ભયથી કાર્યનો પ્રારંભ ના કરનાર નીચ માણસ તરીકે ઓળખાય છે.

5. માતૃભાષાયામ્ અનુવાદં કૃત્વા અર્થ વિસ્તરત ।

માતૃભાષામાં અનુવાદ કરી અર્થ વિસ્તાર કરો.

1) यथा चतुर्भिः कनकं परीक्ष्यते ।

निघर्षण - छेदन - ताप - ताडनैः ।।

અનુવાદ : સોનાને પારખવાની ઘસવું, કાપવું, તપાવવું, ટીપવું આવી ચાર રીત છે.

અર્થ વિસ્તાર : આ સુભાષિતમાં શુદ્ધતા પારખવાની ચાર રીત દર્શાવી છે. સોની સોનાને પથર પર ઘસીને તેની શુદ્ધતાની ચકાસણી કરે છે. ત્યારબાદ તેને કાપીને અગ્નિમાં તપાવવામાં આવે છે પછી તેને ટીપી ટીપીને લાંબા તાર સ્વરૂપે બનાવાય છે. આમ સોનાને પોતાની શુદ્ધતા બતાવવા માટે અલગ અલગ ક્રિયા માંથી પસાર થવું પડે છે.

2) सेवितव्यो महावृक्षः फल - छाया - समन्वितः ।

यदि दैवात्फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ।।

અનુવાદ : ફળ અને છાયા આપનાર વિશાળકાય વૃક્ષો સેવવાયોગ્ય હોય છે. જે વૃક્ષ ભાગ્યથી ફળ ના આપી શકે તો પણ તેની છાયા ને કોઈ અટકાવી શકતું નથી.

અર્થવિસ્તાર : આપેલ સુભાષિતમાં ફળ અને છાયા આપનાર વિશાળકાય વૃક્ષોનું સેવન કરવું જોઈએ. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કારણકે ભાગ્યવશાત તે વૃક્ષને ફળો

ના આવે તો પણ તે વૃક્ષ છાંયો તો આપે છે. અને એ છાયામાં બેસીને મનુષ્ય શાંતિ અનુભવે છે. મહાવૃક્ષ ની જેમ મહાપુરુષો ની પણ શરણમાં રહેવું જોઈએ. કદાચ તેમની પાસે ધનસંપત્તિ ના હોય છતાં પણ તેમના જ્ઞાન અને સંસ્કારો નો લાભ આપણને મળતો જ રહે છે.

6. શ્લોકસ્ય પૂર્તિં કુરુત ।

શ્લોક પૂર્તિ કરો.

1) આપત્સુ રામઃ ..... ભવાઙ્જનેયઃ॥

ઉત્તરમ્ : આપત્સુ રામઃ સમરેષુ ભીમઃ

દાનેષુ કર્ણશ્ચ નયેષુ કૃષ્ણઃ।

ભીષ્મઃ પ્રતિજ્ઞાપરિપાલનેષુ

વિક્રાન્તકાર્યેષુ ભવાઙ્જનેયઃ॥

